

Надица Костић
Народна библиотека Пирот
bibliopirotp@ptt.rs

УДК 027.54(497.11 Пирот)“1879/2009”
005.52: 027.54(497.11 Пирот)

Стратешко планирање, или шта ако друг Тито пита има ли Пирот библиотеку

Сто тридесет година Народне библиотеке Пирот (1879–2009)

Сажетак

Од оснивања читаонице у Пироту, непосредно по ослобођењу од Турака 1879. године, па до савремене јавне библиотеке, Народна библиотека Пирот је прешла дуг пут, испуњен бројним потешкоћама и прегнућима, успонима и падовима. Прича о Библиотеци је уједно и прича о томе да без озбиљне и дугорочне стратешке културне политике, како на националном тако, и на локалном нивоу, нема ни стабилних ни угледних институција културе.

Кључне речи:

Народна библиотека Пирот, Читаоница пиротска, стратешко планирање, културна политика

„Волео бих да то није морало да се деси у моје време”, рече Фродо. „Ја такође”, рече Гандалф, „а тако и сви они који доживе таква времена. Али није њихово да о томе одлучују. Све о чему ми имамо да одлучимо јесте шта да чинимо с временом које нам је дато.” Да ли је Ц. Р. Р. Толкин при креирању својих измаштаних јунака хобита, био подстакнут личношћу библиотекара – ненаметљивог, поузданог, систематичног, уредног, несклоног пустиловинама, али и преко граница издржљивости посвећеног остварењу своје мисије, колико год његови напори деловали узалудно а задатак неостварив?!¹

Можда бих и ја волела да сам библиотекар у Финској или Канади, или макар у некој од развијенијих домаћих библиотека, пре него у Пироту, граду на крајњем југоистоку Србије, 300км удаљеном од престонице. Али, моје радно место је у Народној библиотеци Пирот, која ове, 2009. године, обележава јубиларних 130 година од покретања Читаонице пиротске, претече данашње Библиотеке. Први писани траг о Читаоници у Пироту проналазимо у листу *Истиок* од 31. децембра 1878. године (по старом календару), где у осврту на расположење које је завладало међу становницима Пирота који тек откривају благодети силно ишчекиване слободе, стоји: „Децу своју шаљу у школу, а себи установише Читаоницу. Управа ове читаонице приредила је трећег дана Божића, на св. Стевана прву своју беседу са игранком, а у корист сиротних ђака пиротских.”¹ Скоро четири месеца касније, 22. априла 1879. године, о истом догађају известиле су и тадашње *Српске новине*.

Наговештај да је Читаоница постојала још под Турцима поткрепљује један други документ. У извештају окружног начелника од 10. марта 1881. године каже се:

„Читаоница пиротска основана је још под управом турске владавине. Кад је српска управа у овим крајевима настала, онда је читаоница ова прихваћена и даље, као што и данас постоји.”² У истом документу, наводи се и да је почетком 1880. године Читаоница имала 45 чланова, од којих је годишњи улог од 8 динара платило само пет, и то два члана цео, а три по пола улога. Стога је управа почетком године претплатила за Читаоницу 9 листова: *Видело*, *Српски лист*, *Порош* и *Рајника* за прво тромесечје, а *Српску зору*, *Јавор*, *Стамали*, *Заставу* и *Тајблај* за пола године, након чега је утрошен сав расположиви капитал од 1.100 гроша чаршијских добивених на беседи држаној у корист читаоничке књижнице. Из истог документа сазнајемо и да је Читаоница пиротска имала 348 бугарских књига, које су чуване код благајника из времена Читаонице под турском влашћу, а од инвентара „астал за новине, орман за књиге, сламњачу за седење и две клупе за седење”. Без обзира на наводе из овог документа, делује мало вероватно да је под Турцима могла да ради једна српска културна установа као што је Читаоница, а сачуваних других података који би ближе одредили њено постојање нема. Већ крајем 1881. године Читаоница пиротска била је смештена у једној приватној соби, а од листова стизало је још само *Видело*, јер претплата за остале није обновљена.

Иако у књизи *Читалишћа у Србији у 19. веку* др Десанка Стаматовић износи претпоставку да у 1882. години Читаоница пиротска вероватно није радила, јер се у телеграму, који је 2. децембра 1882. године упућен из Пирота министру просвете и црквених послова, јавља да је „данас установљена друштвена читаоница у вароши Пироту према читаоничким штатутима које је овдашња окружна власт одобрила”, сматра се да се ова акта нису односила

¹ Гаврило Ковијанић, *Трагом читалишћа у Србији*, Београд: Народна књига, Библиотека града Београда, 1986.

² АС, МПС Ф IV 333/82

на оснивање Читаонице која је већ постојала, већ да је њима само боље правно регулисан њен рад. Почетком фебруара 1883. године Читаоница, суочена са материјалним проблемима, покушала је да излаз нађе у лутрији. Не зна се да ли је лутрија организована, мада је министар од којег је тражено одобрење дао сагласност, јер је убрзо дошло до промене управе у Читаоници. Због спора око новчаних средстава између старе и нове управе, прекинут је рад Читаонице.

Чињеница да није познат тачан датум оснивања Читаонице у Пироту, као и чести дисконтинуитети у њеном раду, говоре у прилог тврдњи да култури у овом крају никад није поклањана претерана пажња, нити је ово тло било плодносно за биљку каква је библиотека. Читаонице су отворане на иницијативу самих грађана, али пошто су морале да се издржавају редовним месечним улогом, као што су брзо настајале, тако би се брзо и гасиле, јер би се ти исти грађани показали као нередовне платише. Често је изостајала и обећана помоћ од стране државних и локалних власти, односно буџетска средства која су се издвајала нису била довољна ни за покриће основних читаоничких потреба.

Први озбиљнији напор за оснивање библиотеке у Пироту, у оквиру културне политике ондашње Србије, учињен је 1908, односно 1909. године. На основу процене Министарства просвете и црквених послова да је Пирот једно од места са најизраженијом потребом за оснивањем библиотеке и, сагласно члану 3. Закона о Народној библиотеци, Краљевим указом од 14. јануара 1909. године основана је Јавна библиотека у Пироту. Уследиле су бројне и опсежне припреме да би библиотека уопште почела да ради. Поред моралне и материјалне помоћи Округа и Општине, грађа за Библиотеку обезбедила би се и преузимањем књига и часописа од раније Читаонице у Пироту, вишкова књига од Народне библиотеке у Београду, као и издвајањем непотребних књига и часописа из гимназијске књижице. Куповину књига средствима из буџета извршила би Народна библиотека у Београду, пошто она најбоље зна какве су књиге потребне, имајући у виду задатак јавних библиотека и захтев читалачке публике. И поред свих уложених напора да Јавна библиотека у Пироту отпочне са стварним радом, тешкоће на које је наилазила често су биле непремостиве.

Рад Библиотеке потпуно је замро у годинама Балканских и Првог светског рата, када су бугарски окупатори уништили фонд спаљивањем и преношењем књига у Софију, посебно за време окупације од 1915. до 1918. године. У периоду између два светска рата, као и за време Другог светског рата, Јавна библиотека није радила. Постојала је школска библиотека у Гимназији са већим бројем књига.

До оживљавања и процвата библиотекарства у Пироту доћи ће тек након Другог светског рата. Градски Народни фронт Пирота, 17. маја 1947. године, обнављајући библиотечку делатност, покренуо је Градску књижицу са читаоницом, која ће у наредним деценијама постати једно од најзначајнијих културних средишта, не само града већ и општине у целини. Период по оснивању Библиотеке карактеришу огромни ентузијазам и ангажовање на популаризацији књиге и читања. Учинити књиге приступачним што већем броју корисника био је императив, а књиге су се чак и у коњским бисагама

допремале до удаљенијих насеља у општини, која често нису имала ни струју. Са тридесетак огранака стационарних у селима, индустријској зони града, трафици-филијали и са библиобусом који је библиотека поседовала и који је обилазио насеља једном недељно по утврђеном плану, Народна библиотека Пирот имала је једну од најразвијенијих мрежа у земљи, за шта је, уосталом и награђена најпрестижнијом „Суреповом наградом” 1980. године (године 1971, када је награда „Милорад Панић Суреп” тек установљена, међу добитницима био је и тадашњи директор Народне библиотеке Пирот Симиша Јовановић).

Један од првих библиобуса у Србији

Многе библиотечке услуге, без којих је данас незамислива једна савремена јавна библиотека, Народна библиотека Пирот, средином друге половине прошлог века, успешно је остваривала, чак и антиципирала. Развијање библиотечке мреже, организовање књижевних вечери и промоција књига, али и одржавање курсева страних језика, окупљање ликовних талената, формирање луткарског позоришта, оркестра Друштва пријатеља музике који је пратио књижевне програме, издавање дечјег листа *Глас најмлађих* допринели су да Библиотека заиста постане центар културних дешавања у општини.

Па и у том, за пиротску библиотеку *злајном добу*, судећи по интензитету дешавања и разноврсним активностима, помало делује парадоксално податак да је централна библиотека била смештена у просторијама некадашње кафане *Солун*, додуше у најужем градском језгру, на месту где ће знатно касније нићи Дом ЈНА и Дом културе. Тек шездесет и неке, када је речено да ће друг Тито на свом повратку из Бугарске можда посетити Пирот, за Библиотеку је, по убрзаном поступку, пронађено прикладније решење. Пресељена је у нову зграду преко пута поменутих кафане и тај „привремени” смештај у практично два спојена стана (осим читаоничког и позајмних одељења која су се налазила у приземљу зграде), потрајао је пуне четири деценије. Библиотечке службе и одељења, током времена су се усложњавали и гранали, канцеларије запослених су бивале све мање, полице све тешње за нове књиге, али упркос обећањима и уверавањима надлежних да траже трајно решење за Библиотеку, вероватно би се она још увек налазила на старој адреси, да Синдикат (у чијим се просторијама налазио смештен већи део Библиотеке) није продао овај простор Банци, наложивши Библиотеци да се исели у року од месец дана.

По највећој хладноћи, у зиму 2006. године, сељени су, уз помоћ војника, књиге и инвентар Библиотеке у Дом Војске, који је ионако „зврјао“ полупразан. Један део првог спрата адаптиран је и уступљен Библиотеци на коришћење, на старој локацији остали су само позајмно одељење за одрасле кориснике и читаоница. Деловало је да је овог

Друштво пријатеља музике при Библиотеци

пута Општина заиста одлучна у намери да просторни проблем Библиотеке коначно добије свој епилог. Још само да се регулишу имовинско-правни односи са Министарством одбране. Ни запослени у Библиотеци нису седели скрштених руку, па су тако 2006. године, на основу пројекта *Адапација простора Народне библиотеке Пирот* Библиотеци одобрена средства из Националног инвестиционог плана, у износу од 38.130 евра. Међутим, та средства, због неразрешених имовинско-правних односа, никада нису реализована. Са обновљеном пријавом пројекта, Библиотека и 2007. године конкурише код НИП-а, без успеха. Године 2009. Народна библиотека Пирот и даље има подстанарски статус у Дому Војске.

Читава ова прича о историјату једне библиотеке, који је понекад бивао и драматичан а, углавном, стихички и хаотичан, испричана је с циљем да се укаже да, без озбиљне и дугорочне стратешке културне политике (спорадичне интенције и наговештаји јесу постојали, а сама Библиотека је не тако давно била организатор округлог стола *Стратегија локалног културног развоја*), нема ни стабилних ни угледних институција културе. Да ли и колико једна јавна библиотека, ако не постоји дугорочна национална политика на пољу културе, може дефинисати сопствену стратегију, поготово библиотека у малој и крутој средини, која не показује нарочитог слуха за њене потребе, за коју је, на крају крајева, библиотека у неку руку „баласт“ – посебно је питање. Додатни проблем у раду једне овакве установе представља и превелика зависност библиотеке од буџетских средстава, што условљава њихов често подређени положај.

Народна библиотека Пирот, као ни друге институције културе у граду, није, осим путем неформалних канала, спроводила званична истраживања и евалуацију свог рада, без обзира што је на поменутом стручном скупу

указано да је могуће, чак неопходно, вршити испитивања културних потреба грађана, на основу којих би се креирала културна политика и урадили стратешки планови градова и општина. У испитивању јавног мњења, које је 2006. године обавио „Ресурс центар“ из Ниша, а финансирала Скупштина општина Пирот, грађани су се изјашњавали и о раду културних институција. Иако њихов рад није анализиран понаособ, већ су све оцењене заједничком, нимало ласкавом, средњом оценом 3,17, ово испитивање показало је да установе културе у Пироту не уживају претерани углед код грађана (с друге стране, иако то не сме да служи као алиби за лошу оцену рада, инвестирање у културу и културне манифестације оцењено је оценом 2,45). Оно што је у лето 2006. године тек назначено – да је преко потребно увести такмичарски карактер у финансирање у области културе, уместо устаљеног модела по којем је финансирање истозначно са финансирањем институција културе, да су алтернативни из-

вор финансирања пројекти са којима се може конкурирати код међународних фондова, данас је увелико реалност. Већ сада, готово свакодневно, пратимо, размишљамо, са-стављамо, пишемо пројекте и конкуришемо.

У новонасталим околностима које библиотекарима и не иду увек на руку, Народна библиотека Пирот покушала је да „одлучи шта да чини с временом које јој је дато“. Темељним редефинисањем својих циљева и реалним сагледавањем сопствених могућности, али и спољашњих лимитирајућих околности, у претходном периоду се знатно радило на кориговању представа о библиотеци као инертној, помало конзервативној установи, чија је једина услуга позајмица књига. Ако већ о простору не одлучујемо, што прилично сужава поље нашег деловања, као опредељење Библиотеке последњих година наметнула се даља аутоматизација пословања (од 2007. године на COBISS платформи) у циљу унапређивања већ постојећих и креирања нових услуга и сервиса, у складу са све комплекснијим потребама и захтевима средине, успостављање законске регулативе, инвестирање у опрему, фондове и, не мање важно, кадар. Један од закључака са помињаног стручног скупа био је и да је стратегија локалног културног развоја у највећој мери кадар, висок ниво знања и образовања, а додали бисмо и ентузијазам и посвећености професији.

Поштујући своје најмлађе кориснике, Народна библиотека Пирот је, пре три године, отпочела да, од прилике до прилике, окупа даровите основце у оквиру ликовне радионице *Деце руке срцу ограслих* са којима раде заинтересовани библиотекарима и ликовни педагози, те је тако и један од изазова на који је требало одговорити био креирање посебне, оригиналне чланске карте за ђаке прваке. Време проведено у осмишљеном дружењу са вршњацима и креативном надметању, показало се драгоценим не само деци, већ и нама библиотекарима. Нешто

старијим основцима и млађим средњошколцима Библиотека је понудила могућност да се учествовањем у радионици *Фијакером кроз Пироћ* на занимљив и необичан начин упознају са прошлосту града и личностима које су обележиле „неко друго време“ (поједини одломци из истоименог дела Драгољуба Јанковића Јенкија адаптирани су специјално за ову прилику). Ко зна, можда ће се испоставити и да је песничка радионица *Пишем прву њесму* у организацији Библиотеке, осим што је имала за циљ да поезију приближи деци, подстакла и неког малог поету да свој таленат тек искаже. Најбоље поетске минијатуре ученика, посредством српских *Хаику новина*, доспеле су до далеког Јапана.

Да ли због осмишљенијег приступа у раду са најмлађим корисницима (радионице су и настале као резултат пажљивог ослушкивања потреба најмлађих), тек Народна библиотека Пирот последњих година бележи сигуран пораст чланства, а нарочито је гужва на дечјем одељењу. Уз то, сви ови програми и радионице резултат су сарадње библиотеке и школа. Можда је идеја о поновном покретању манифестације као што је *Чишалачка значка*, која је својевремено изузетно допринела популаризацији књиге и читања међу децом основношколског узраста, као и успостављању сарадње и „савезништва“ између јавних библиотека и школа и школских библиотека и о одржавању библиотекарских радионица у школама – нешто о чему вреди озбиљно размислити, као и о разним облицима ученичких активности у библиотеци, о библиотеци као литерарном салону...?

Уколико сматрате да је библиотека искључиво место где се позајмљују књиге, а библиотекар обичан шалтерски службеник, у озбиљној сте заблуди. Библиотека је и место где вам је дозвољено да маштате и стварате, истражујете, проналазите лепоту и утеху, позитивну енергију, а библиотекар су ту да вас усмере, да вам помогну, пруже одговоре. Библиотеку по мери корисника чини још и довољно светлости, чистоће и простора за несметано читање и учење, игру и претраживање, или удобно седење у кутку који је намењен појединим захтевима читалаца (за слушање музике, за читање штампе, Интернет...). Сам амбијент би-

блиотеке, љубазни и компетентни библиотекари требало би да вам на сваком кораку покажу и поруче да сте овде добродошли.

Стратегија развоја било које библиотеке било где у свету јесте усмерена ка корисницима и задовољењу њихових захтева и потреба, али оно што ипак даје животност суопарним статистичким показатељима којима се мери успешност рада једне библиотеке, јесу сами запослени у њима и њихова мотивисаност и ангажовање. Јер, како ће се испоставити, чак и у тим развијеним библиотекама у Финској с почетка приче, завидан ниво информационо-комуникационе инфраструктуре, богати фондови, најразноврснији видови услуга, уређеност библиотека, све је то ипак мање важно од људи који раде у тим беспрекорно уређеним, добро опремљеним и изузетно снабденим библиотекама. Чини се да су мање библиотеке овде чак и у предности, јер нису у ери свеопште аутоматизације и развоја комуникационих технологија изгубиле лични контакт, непосредност комуникације са корисницима својих услуга.

Свој јубилеј, сто тридесет година од оснивања Читалнице у Пироту, Библиотека ће, између осталог, обележити и издавањем пригодне монографије о почецима и развоју библиотекарства у пиротском крају (*Прилози за монографију Народне библиотеке Пироћ* пројекат је са којим смо конкурисали код Министарства културе), иако, нажалост, не и у проширеном, адаптираном и сређеном простору. Са пројектом у најави чији је радни наслов *Где је библиотека? Чишав праг је библиотека!* требало би да, посредством добро осмишљене и спроведене кампање, наведемо људе да о библиотеци не размишљају само као о згради (уосталом, зграду никад нисмо ни имали) већ да делатност библиотеке, њене услуге, грађу, програме, промовишемо у школама, фирмама, кафићима, болници, на аутобуском стајалишту... За једну библиотеку која је превише често била у раскораку између оног где јесте и где би желела да буде и која је тек последњих година почела да хвата корак са другим библиотекама чији је развојни пут пут континуитета, непрекидног трајања, огроман је успех сваки нови члан, сваки задовољни корисник, свака предузета акција, сваки остварени пројекат.

Abstract

Since the Reading room was established in Pirot, immediately after it had been liberated from the Turkish rule in 1879, until the modern public library started to function, Public Library in Pirot has passed a long way filled with numerous difficulties and efforts, ups and downs. The story about a library is also a story about the necessity to have a serious and long-term strategic cultural policy, both on the national and local level, without which there would not be stable and respectable cultural institutions.

Key words:

Pirot Public Library, Pirot reading room, strategic planning, cultural policy

ЛИТЕРАТУРА:

1. АС, МПс Ф IV 333/82.
2. Дани матичних библиотека Србије 2008 Библионет. *Библиотечке услуге*. Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Суботица: Градска библиотека, 2008.
3. Ковијанић, Гаврило. *Трајом читалишћа у Србији*. Београд: Народна књига, Библиотека града Београда, 1986.
4. *Извештај о раду Народне библиотеке Пироћ*, 2008.
5. Стаматовић, Десанка. *Читалишћа у Србији у 19. веку*. Београд: Народна библиотека Србије, 1984.
6. Толкин, Џон Роналд Рејел. *Господар прстенова*. Београд: Esotheria, 1996.